

A visszafoglaló háború költségei

Balogh István:
Szabolcs vármegye terhei
a 17. század végén
Szabolcs–Szatmár–Bereg megyei Levéltár
Kiadványai III. Tanulmányok 17.
Sorozatszerkesztő: Nagy Ferenc
A szöveget gondozta, sajtó alá rendezte és
szerkesztette: Kujbusné Mecsei Éva
Nyíregyháza, 2008. 170 oldal

„Szabolcs vármegye 17. század végi története – a török hódoltság kialakulása, a szabadságharcok időszaka, a Habsburg abszolutizmus kiépülése – még alig feltárt periódusa a feudális kornak.” (7. old.) E hatalmas feladat egy részének bővebb bemutatására vállalkozik az a könyv, amely a 2007-ben elhunyt Balogh István történész befejezetlenül maradt utolsó kutatási témájának eredményeit teszi közzé, így tisztelegve a tudós munkássága és személye előtt. Balogh István tudományos tevékenysége egészen 1935-ig nyúlik vissza, ekkor védte meg ugyanis bölcsészdoktori disszertációját, amelyben Debrecen városának a Rákóczi szabadságharc ideje alatti hadiszolgáltatásait vizsgálta. Ezt követően muzeológusként és levéltárosként több tanulmányban is foglalkozott a térség 16–17. századi történelmével. A jelen kötetben összefoglalt kutatásain 2002 óta dolgozott. Az általa használt megyei közgyűlési jegyzőkönyvek vizsgálatának fontosságát többször is hangsúlyozta, mondván, ezek alapján a vármegye történelme egészen új megvilágításba helyezhető. E könyv munkájának vázlata (amely a levéltár 17. évkönyvében látott napvilágot 2006-ban) és a halála után a levéltár birtokába került irathagyaték alapján készült.

A kötet mind külalakját, mind tartalmát tekintve igényesen szerkesztett, metszetekkel és képekkel gazdagon illusztrált munka.

Szerkezetileg öt részre, négy fejezetre és egy szintén alaposan összeállított forrásjegyzékre tagolható. Az utóbbiban közölt korabeli levelek közül a magyar nyelvűeket nyomtatásban, betűhűen olvashatjuk, míg több latin nyelvűt képként tettek benne közzé.

A négy fejezet a vármegye 1682-től 1690-ig terjedő történelmének egy-egy kisebb időszakát tárgyalja. A szerző folyamatosan a forrásokra támaszkodva, gyakran beszélgetve azokat, ad képet arról, hogy a 17. század végén megindult török elleni visszafoglaló háborúk milyen súlyos terheket róttak a térségre. A mű kronologikusan haladva sorra veszi a Szabolcs vármegye korabeli viszonyait befolyásoló tényezőket és ezek ismeretében az általuk okozott nehézségeket. A közgyűlési jegyzőkönyvekben tételesen megtalálható terheket a kötet részletesen, a könnyebb átláthatóság végett táblázatokba rendezve közli. A *repartitio* településekre történő lebontásával nagyban hozzájárul ahhoz, hogy jobban megismerhessük a vármegye gazdasági helyzetét és anyagi teljesítőképességét. E nehézségek ismeretében behatóbb képet alkothatunk arról, hogy a visszafoglaló háborúk milyen közvetlen és közvetett hatást gyakoroltak a lakosság életére.

Szabolcs vármegye 17. század végi története jól példázza az ország akkori helyzetét, amely a Habsburg Monarchia és az Oszmán Birodalom között őrlődve e korszakra teljesen kimerült. Habár a végeken 1606 óta (az 1663–1664-es hadjárattól eltekintve) „béke” honolt, a század végére a kettős adóztatás terhei, a katonaság folyamatos fosztogatásai miatt komoly nehézségekkel kellett szembenéznie a lakosságnak. A vitéz rend egyre súlyosbodó problémái (amelyeket csak fokoztak az 1671–1672-es redukció intézkedései) végül a bujdosók mozgalmának kialakulásához vezettek, ami további terheket

rótt az országra. A kuruc mozgalom élén Thököly Imre 1683-ra egész országrésznyi terület uraként és török vazallusként hatalma csúcán állt. A könyv első fejezetében Szabolcsra is kiterjedő uralmának 1682-től 1685-ig tartó időszakáról kaphatunk képet. A források rávilágítanak a vármegyére nehezedő nyomásra, ami ebben az időben a megsokasodott katonai események hatására kezdett egyre terhesebbé válni. Thököly az utolsó Bécs ellen indítandó oszmán támadásra készülve elsőként 1683-ban vetett ki adót Szabolcsra; a beszolgáltatásokon túl pedig felkelésre is felszólította a helyi nemességet. A közgyűlési jegyzőkönyvekből, illetve a kongregációhoz intézett fejedelmi levelekből kitűnik, hogy a kuruc vezér többszöri megrovása után is csak vonakodva teljesítették e követeléseit. Az ostromló oszmán sereg veresége után nem csoda, hogy még kevésbé voltak hajlandók kiszolgálni Thököly igényeit, habár az folyamatosan bizonygatta leveleiben, hogy sem a szultán, sem az ő hatalma nem ingott meg, és komoly retorzióra számíthat az, aki elpártol tőle. Ezek a fenyegetések nem igazán voltak hatásosak. A munkában felvonultatott források tükrében jól nyomon követhető az a folyamat, aminek során Felső-Magyarország ura lassan szinte teljesen elveszítette hatalmi pozícióját és befolyását az ország e területe fölött. Katonai befolyása akkor ingott meg igazán, amikor Buda sikertelen ostromát követően a császári seregek megkezdtek a térség megszállását a lázadók kezén lévő várak és fontosabb városok elfoglalásával, s a helyzetet csak súlyosbította az 1684-ben kihirdetett amnesztiarendelelet.

A könyv második fejezetében e katonai megszállás időszakának kezdeti szakaszáról (1685. szeptember – 1687. december) olvashatunk, amikor két híres (hírhedt) katonai parancsnok, Aeneas Caprara és Anton Caraffa irányította a felső-magyarországi vármegyék életét. Habár sokszor hiányosak az ebből az időből fennmaradt közgyűlési jegyzőkönyvek, Debrecen város feljegyzéseivel kiegészítve kellőképpen rekonstruálha-

tók a kor eseményei. A nagyszámú, Egert és Munkácsot körülzáró és Erdély nyugati területeinek megszállására készülő császári seregek ellátása hatalmas terheket rótt a vármegyére. A korábbi gyakorlattal ellentétben a megszállást irányító tábornokok és hadbiztosaik nem voltak tekintettel a helyi viszonyokra, és elsődleges feladatuknak a parancsnokságuk alatt álló hadak ellátását tartották, aminek következtében a vármegyére kirótt hatalmas összegű *repartitio*kat nem engedték mérsékelni. E terhek mellett a folyamatos fuvarozási kötelezettségek, a fosztogató katonaság által okozott károk óriási nehézségeket jelentettek. A szerző gyakran kitér a folyamatos költségként szereplő ajándékokra, amelyekkel a megye előljárói a tisztújítást jóváhagyó, az adó behajtását végző vagy a területen átvonuló német egységek katonai vezetőinek jó szándékát igyekeztek megnyerni. Ehhez járult még a seregek ellátásán túl azok téli elszállásolása, amely egyes települések saját készleteit is szinte teljesen kimerítette. A könyv külön kiemeli az 1686–1687-es évet, amikor a nyári beszolgáltatási kötelezettségeken felül a téli *repartitio* olyan mérvű terhet rótt egyes településekre, amit azok belerokkanása nélkül nem lehetett teljesíteni.

Ez a súlyos helyzet valamelyest mérséklődött 1688–1689 között, amiről a könyv harmadik fejezetében olvashatunk. A térség irányítását ettől kezdve Nigrelli tábornok és Heissler vezérezredes látták el, ugyanis Caraffa az akkoriban elhunyt Rabatta utóda-ként kinevezést nyert az Udvari Haditanács elnöki tisztségére. Ebben az időszakban az addigi hatalmas terhek a megváltozott hadi és politikai események következtében könnyebbé váltak. Az új parancsnokok ebből kifolyólag gyakrabban hajlottak a kirótt *repartitio*kat mérséklésére, illetve nagyobb figyelmet fordítottak a fennhatóságuk alá tartozó vármegyék életének könnyítésére. Gyakoriak voltak az általuk összehívott gyűlések, ahol a megyék előljárói panaszaiikkal fordulhattak hozzájuk, minden alkalommal előkerültek a fosztogató, fegyelmetlen ka-

tonaság kihágásai. A gyűlést irányító hadbiztosok minden alkalommal biztosították a követeket arról, hogy az alájuk tartozó hadakban szigorították a fegyelmet, ám emellett szinte minden alkalommal felszólították a vármegyéket (olykor a települések lakosait is), hogy lépjenek föl a fosztogatókkal szemben. A vármegyét terhelő kihágásokról és visszaélésekről az 1689. július 31-én megtartott gyűlésről fennmaradt feljegyzések és követségutatisítások számolnak be részletesen. Habár teljesen sohasem tudták orvosolni ezeket a problémákat, ebben az időszakban komoly lépéseket tettek megoldásukra.

Ezzel párhuzamosan 1688–1689-ben a vármegyére kirótt *repartitiók* nehézkes behajtásának könnyítésére, nádori közbenjárásra és a *Neoaquistica Comissio* munkája következtében a porták újra összeírására került sor, ami révén a további adókievetések ésszerűbben és gördülékenyebben történhettek. Ennek ellenére a terhek továbbra is magasak voltak. Habár Munkácsot bevették, Várad körülvétele továbbra is komoly költségeket és jelentős beszolgáltatásokat követelt a megye lakosságától. Mindezek mellett azonban sok, a megyéhez intézett iratból az tűnik ki, hogy a hadi események pozitív alakulásával és a megyétől egyre távolabbra kerülésükkel a terhek valamelyest mérséklődtek.

Ez a folyamat azonban megszakadt 1690-re, amikor is a Habsburg Monarchiát francia támadás érte. Nándorfehérvár újbóli elvesztése és a császári hadak Erdélyben (Zernyestnél) elszenvedett veresége csak súlyosbította ezt a helyzetet. Ezen események vármegyére gyakorolt hatásairól olvashatunk a könyv utolsó, negyedik fejezetében. Várad és Gyula körülvétele továbbra is komoly terhet jelentett Szabolcs számára. A hadi helyzet előnytelen alakulása azt eredményezte, hogy az ostromló seregek megfelelő ellátása még sürgetőbbé vált, akárcsak a vármegye területén álló erősségek felújítása.

Ezen időszak legnagyobb terheit elsősorban az ez utóbbi munkálathoz követelt (már csak meghatározott távolságra igénybe vehető) fuvarozás és az ingyenmunka tette ki. A korábban konszolidálódni látszó helyzetet azonban ekkor az is súlyosbította, hogy az örökös tartományok is kimerülőben voltak, és nem voltak hajlandók több támogatással hozzájárulni a török háború költségeihez. Franciaország hadba lépése, ami a Habsburgok túlzott megerősödését volt hivatott megakadályozni, azt eredményezte, hogy a hadműveletek területül szolgáló és a hadseregeket ellátni kénytelen Magyarországot még egy évtizedig folyamatosan harcok dúlták és pusztították.

Az egyes korszakok eseményeit kronologikusan bemutató, kvantitatív jellegű történeti művek egyre ritkábbak manapság, ez azonban nem jelenti azt, hogy az általuk közvetített ismeretek haszontalanok lennének a tudomány számára. Ennek ellenére az elemző és összehasonlító módszer hiánya végig némi hiányérzetet kelt az olvasóban, hiszen a felhalmozott és részletesen ismertett információkon túl azok értelmező vizsgálata és eredményeinek összefoglalása elmaradt, ami részben csökkenti a mű értékét. Mindemellett Balogh István e kötetben közölt kutatása jelentős és hiánypótló, amelynek eredményei mind a helytörténet, mind a had-, gazdaság- és társadalomtörténet számára fontosnak bizonyulhatnak. A munka jól szemlélteti azokat a tényezőket, melyek a visszafoglaló háború hadmozdulatainak háttérében szerepet játszottak; kutatási eredményeinek ismeretében pedig képet kaphatunk egy vármegye településeinek és lakosainak életéről is, akik kemény erőfeszítései nélkül a német és magyar seregek nem lettek volna képesek 1699-re kiűzni a törököt Magyarországról.

VATAI GÁBOR